

המועצה לשלום ולביטחון
עמותת מומחים לביטחון
Council for peace
Experts of national
and security security in Israel

דו"ח המועצה בנושא בקעת הירדן – הרתעה וביטחון

נובמבר 2013

תקציר:

1 באחרונה, על רקע חידוש המשא ומתן המדיני, עלו על סדר היום הציבורי שאלות חשובות ומהותיות העוסקות בעומק האסטרטגי של ישראל וביכולת להבטיח, במסגרת הסכם קבע, גבולות בני-הגנה למדינה. במקביל, קולות המגיעים מכיוון הימין המתנחלי מציגים בפני הציבור הישראלי חדשות לבקרים תרחישי אימים ביטחוניים שמרחק רב מפריד בינם לבין המציאות. תרחישים אלה אינם מתבססים לא על יכולותיהם העדכניות של צה"ל וזרועות הביטחון ולא על השינויים שחלו במהלך שני העשורים האחרונים בתמונת האיומים האסטרטגיים על מדינת ישראל. טענות אלה סובלות מהיעדר גיבוי של רציונל ביטחוני רציני ומנצלות באופן ציני את פחדיו של הציבור הישראלי למטרות פוליטיות צרות. **מסמך זה קובע כי בהסכם ראוי עם הפלסטינים נוסחת גבולות 1967 עם חילופי שטחים מבטיחה הגנה טובה אל מול האיומים הרלוונטיים, וכי שליטה בבקעת הירדן ובמערב הגדה אינה נחוצה כמענה לאיומים אלה.**

2 **תמונת האיומים הנוכחית** וזו הצפויה בעתיד שונה משמעותית מזו שאיתה התמודדה ישראל במלחמות בעבר ושעל בסיסה הועלה הצורך בשליטה ישראלית בבקעת הירדן. האיום המרכזי שנשקף לישראל בעבר היה של מתקפה ישבתית מסיבית בסיוע אווירי מצד קואליציית מדינות ערביות. ברי כי נוכח המאזן האסטרטגי הנוכחי במזרח התיכון איום זה אינו רלוונטי. זאת בשל כמה סיבות: התפוררות ברית המועצות, קריסת החזון הפן-ערבי, חתימת הסכמי השלום עם מצרים וירדן, מחיקת כוחה הצבאי של עיראק והתפוררות סוריה. האיומים המרכזיים שאיתם תידרש ישראל להתמודד הם:

< **מלחמה א-סימטרית** – שחקנים בלתי מדינתיים הפועלים באמצעות לוחמת גרילה וטרור.

< **איומים אסטרטגיים** – טילים בליסטיים ואמצעי השמדה המונית.

3 **שטחי בקעת הירדן ומערב הגדה אינם רלוונטיים ביחס לאיומים העדכניים, זאת מכמה סיבות:**

< טווחי הטילים והרקטות מאפשרים כיסוי מלא של שטח ישראל בלי פריסת משגרים ממערב לנהר הירדן.

< המרכיבים המרכזיים המשפיעים מול איומי טרור וגרילה הם אמינות המכשול שבין ישראל והמדינה הפלסטינית ויכולתה של המדינה הפלסטינית והסדרי הביטחון עמה למנוע בניית תשתית טרור.

< גם בתרחיש הפחות סביר של מלחמה קלאסית קונבנציונאלית יש לזכור כי:

+ הבקעה אינה מספקת עומק אסטרטגי. רוחבה של מדינת ישראל עם הבקעה במקום הצר ביותר הוא כ-50 ק"מ בלבד, ולפיכך, ממילא יש צורך במענה אחר, שאינו טריטוריאלי.

+ אם על הבקעה לספק מענה למתקפה צבאית ישבתית, הרי שהשטח הקריטי לנוכחות צבאית הוא המעלות המובילות לגב הה. היערכות שם הופכת את הבקעה לשטח הריגה של הכוח התוקף.

+ כוח שישהה בקביעות בבקעה יהיה בהכרח מוגבל בהיקפו, מצוי בנחיתות טופוגרפית, ונתון תמידית לסכנת כיתור.

+ לקו נהר הירדן קיימת משמעות אך ורק בהקשר של ביטחון שוטף ובקרת הגבול.

4 **המענים הרלוונטיים לאיומים כיום בתחום הצבאי ובתחום המדיני-הסכמי.**

בתחום הצבאי, על התשובה לאיום האסטרטגי להיבנות על המישה נדבכים:

1. הרתעה. 2. התרעה. 3. הגנה פסיבית (מכלול הגנת העורף). 4. הגנה אקטיבית- יירוט קליעים בליסטיים. 5. יכולת התקפית שתקטין את כמות ואת משך השיגורים.

לישראל יש כיום מענה טוב מאוד גם למתקפה יבשתית מאסיבית – אף שכאמור, סבירות תרחיש זה נמוכה ביותר – מאחר שצה"ל פיתח וקלט יכולות יוצאות דופן להשמדת מסות של מטרות ניידות וניחות בטווחים גדולים ובדיוק רב. כלומר, צה"ל יוכל להשמיד כוחות משלוח בתוך שטחה של ירדן, הרבה לפני שיגיעו אל קו הירדן. בשעת חירום יוכל צה"ל לנצל צירים ממערב, מצפון ומדרום לבקעה וכן יכולות הטסה, על מנת למקם כוחות בבקעה ובמעלות.

בתחום המדיני-הסכמי, הסכמי שלום נועדו להוות חלופה הולמת לשליטה בשטח היריב, הן על ידי הנמכת המוטיבציה לאליונות כנגד הצד השני והן באמצעות הסדרי בטחון, למקרה שמצב השלום מתערער.

הסדר קבע עם הפלסטינים יכלול את המנגנונים הבאים: 1. פירוז המדינה הפלסטינית והחזקת כוחות לביטחון פנים בלבד. 2. הסדרי פיקוח על גבול הירדן ומעברי הגבול לשם שימור הפירוז. 3. איסור על המדינה הפלסטינית לקיום בריתות ושיתופי פעולה עם מדינות או גורמים עוינים לישראל. 4. התחייבות של המדינה הפלסטינית למניעת הקמת תשתית טרור ופיקוח על התחייבות זו. 5. הצבת כוח בינ"ל בשטח המדינה הפלסטינית.

בנוסף, הברית האסטרטגית הבלתי-פורמלית של ישראל עם ירדן תתחזק עם הקמת מדינה פלסטינית והאינטרס המשותף יעמיק. קיום וחיזוק ברית זו מביאים למצב אסטרטגי נוח לישראל שבו גבול הביטחון שלה אל מול מתקפה יבשתית מאסיבית נמצא למעשה במזרחה של ירדן.

לסיכום:

האיומים המרכזיים כיום הם איום הטרור ואיום הקליעים הבליסטיים ונשק להשמדה המונית. איומים אלה מכוונים לכרסום במורל הלאומי ובמעמד הבינלאומי של ישראל ומולם אין כל משמעות לשליטה במערב הגדה ובבקעת הירדן.

לישראל תשובות צבאיות הולמות גם לתרחישים חמורים שסבירותם נמוכה, כגון מתקפה יבשתית מאסיבית של קואליציית מדינות ערביות.

הסדר קבע מול הפלסטינים על מנגנוני הביטחוניים ייתן תחליף יותר מהולם לשליטה במערב הגדה ובבקעת הירדן ויצור מצב אסטרטגי שבו גבול הביטחון דה-פקטו נמצא בחלקה המזרחי של ממלכת ירדן.

גבולות בני הגנה ועומק אסטרטגי

חידוש המו"מ בין ישראל לפלסטינים, על בסיס תיווך אמריקאי, העלה באחרונה לדיון ציבורי את שאלת העומק האסטרטגי של ישראל ואת הצורך להבטיח גבולות בני-הגנה במסגרת המתווה הטריטוריאלי הנדון בין הצדדים. ממשלת ישראל דורשת שליטה ישראלית בבקעת הירדן וכן סיפוח נתחים נרחבים מחלקה המערבי של הגדה המערבית על-מנת להבטיח לישראל גבולות בני-הגנה ועומק אסטרטגי, שיאפשרו לה להתמודד עם האיומים הצבאיים הפוטנציאליים הניצבים לפתחה.

כאשר בוחנים סוגיה זאת צריך לענות על ארבע שאלות עיקריות:

מהם האיומים העיקריים שעמם עשויה ישראל להתמודד?

מה חשיבותם של בקעת הירדן וחלקה המערבי של הגדה ביצירת עומק אסטרטגי וגבולות בני-הגנה שיאפשרו התמודדות טובה יותר עם האיומים האלו?

מהו משקלם של הפתרונות המדיניים וההסכמיים במענה לאיומים האלה?

מה הם הפתרונות הצבאיים הקיימים והעתידיים לאיומים האלו, ומה מידת תלותם בשליטה טריטוריאלית בבקעת הירדן ובמערב הגדה?

תמונת האיומים

כשפותחה התפיסה של הצורך בגבולות בני-הגנה, ובמסגרת זו הצורך בשליטה ישראלית על בקעת הירדן (כפי שבא לידי ביטוי ב-1967 ב"תוכנית אלון", למשל), האיום העיקרי שנשקף לישראל היה של מתקפה יבשתית מאסיבית בסיוע אווירי של קואליציית מדינות ערביות ("החזית המזרחית"). זהו האיום עמו התמודדה ישראל ב-1948-9, ב-1967 וב-1973. זה היה איום קיומי שנבע מהא-סימטריה בין ישראל והעולם הערבי שאחד ממרכיביה היה העדר עומק אסטרטגי.

מאז השתנה לחלוטין המאזן האסטרטגי במזרח התיכון והאיום של מתקפה יבשתית מאסיבית נעלם כמעט לחלוטין מהסיבות הבאות:

< בעקבות השינוי בסדר העולמי הערבים אבדו את התמיכה של מעצמת-על שתיתן גיבוי ותמיכה חומרית למהלך כזה.

< החזון הפן-ערבי קרס. לפיכך, הסיכויים להתגבשות קואליציה ערבית רחבה אפסיים.

< ישראל חתמה על הסכמי שלום עם שתי מדינות ערביות, מצרים וירדן, והוציאה אותן ממעגל המלחמה. במקביל, כל ממשלות ערב, ללא יוצא מן הכלל - וכפי שהדבר בא לידי ביטוי ביוזמת השלום הערבית - הכירו בחוסר התוחלת של השגת יעדיהם מול ישראל שלא בדרך המדינית. כיום חזון המאבק בישראל נישא על ידי שחקנים לא מדינתיים בלבד ועל ידי מדינה לא ערבית - איראן.

< עיראק, המרכיב המרכזי של כל חזית מזרחית מול ישראל, הובסה בשתי מלחמות המפרץ וכוחה הצבאי נמחק כלייל. יחלפו שנים רבות עד שתוכל לבנות כוח צבאי משמעותי. זאת בהנחה שתצליח לשמור על אחדותה.

< סוריה, מרכיב נוסף בחזית המזרחית, נמצאת בעיצומה של מלחמת אזרחים מתמשכת, יכולתיה הצבאיות נשחקות, והיא עומדת על סף התפוררות.

< מדינות ערב נואשו מהיכולת להתמודד עם ישראל בשדה המערכה הקלאסי ולכן, חוץ ממדינות הנפט, הקטינו ברובן את ההשקעות בכוחות הצבאיים המתמרנים הקונבנציונאליים ועברו להשקעות בתחומים צבאיים משתלמים יותר מבחינתן.

מסיבות אלו האיומים הצבאיים העיקריים שאיתם תצטרך ישראל להתמודד בהווה ובעתיד הנראה לעין הם בשני תחומים עיקריים אחרים:

< התמודדות בתחום שמתחת למלחמה הסדירה הקלאסית, דהיינו לוחמת גרילה וטרור. תחום זה מכונה לעתים מלחמה א-סימטרית, כינוי שמשקף את שתי תכונותיו העיקריות. ראשית, הוא אינו מלחמה בין מדינות, אלא מלחמה בין מדינה לבין שחקן לא מדינתי. שנית, הוא מתנהל בשיטות אחרות כדי לאזן את היתרון הכמותי והטכנולוגי של הצד המדינתי.

< ניהול מלחמה נגד ישראל בכלים אסטרטגיים, בעיקר טילים בליסטיים ואמצעי השמדה המונית - דהיינו נשק כימי, ביולוגי וגרעיני. גם אלו נועדו לאזן את יתרונותיה של ישראל בתחום המלחמה הסדירה אך גם בתחום האסטרטגי, שבו ישראל נחשבת על ידי יריבותיה כבעלת יכולת גרעינית צבאית לצד יכולת טילית מפותחת.

יש כמה מאפיינים המשותפים לשני התחומים הללו. ראשית, בשניהם המטרה העיקרית היא האוכלוסייה האזרחית של ישראל. שנית, שניהם אמצעו לעצמם כנשק עיקרי יכולת שיגור של קליעים הנעים במסלול בליסטי, טילים מונחים ורקטות בעלות טווחים שונים. בעזרת אמצעים אלה הם יכולים לכסות את כל שטחה של מדינת ישראל. שלישית, הן לוחמת טרור והן שימוש בכלים אסטרטגיים אינם חותרים לניצחון ולהכרעה צבאיים כי אם להתשה, לפגיעה במורל הלאומי ולגזירת רווחים תקשורתיים, תדמיתיים ופוליטיים.

האיום העיקרי, אפוא, אינו מתקפה יבשתית שתכרסם בטריטוריה של ישראל אלא הכרסום ברוח העם ובמעמדה של ישראל מול העולם החיצוני.

בקעת הירדן ומערב הגדה כמענה לאיומים

בקעת הירדן ומערב הגדה אינם רלוונטיים כמענה לשני האיומים העיקריים החדשים. טווח הטילים והרקטות מאפשר כיסוי כל שטחה של מדינת ישראל באיום טילי ורקטי מאסיבי ללא צורך בפריסת משגר אחד ממערב לנהר הירדן.

גם כשמדובר בבעיות נקודתיות - כמו שאלת ההגנה על נמל תעופה בן-גוריון - הזזת גבולותיה של ישראל אינה פיתרון. נמל התעופה פגיע לשני סוגי איומים. האחד הוא של טילים בליסטיים ורקטות - לגביהם שאלת הגבול לא רלוונטית, כמו שאינה רלוונטית לכל מטרה אחרת בישראל. השני הוא של טילים מונחים העלולים לפגוע במטוסים נוחתים וממריאים. גם כאן הזזת הגבול אינה רלוונטית משום הטווח ההולך וגדל של טילים אלו.

גם לאיום הטרור והגרילה, שאינו איום בליסטי - קרי, חדירת מחבלים מתאבדים או פשיטה של כוח גרילה לתוך ישראל- הרלוונטיות של שטחים אלו נמוכה מאוד. הגורמים המשפיעים העיקריים הם אמינות המכשול שבין ישראל והמדינה הפלסטינית, ועוד יותר מכך - היכולת למניעת בניית תשתית טרור במדינה הפלסטינית. במציאות של מדינה פלסטינית עצמאית ישפיעו על הנקודה השנייה בעיקר משתנים כמו עד כמה המדינה הפלסטינית מתפקדת, מהם ההסדרים הבטחוניים שנכללו בהסכם בין שתי המדינות, מהי מידת שיתוף הפעולה בתחום מניעת הטרור, ומהו מנגנון הפיקוח על ההסדרים הביטחוניים.

באשר לאיום הצבאי הקלאסי, שסבירות מימושו וחומרתו ירדו במידה ניכרת בעשורים האחרונים, כאן לא ניתן לקבוע באופן פסקני שאין משמעות לטריטוריה, אולם יש להעיר כמה הערות:

< השימוש בביטוי "עומק אסטרטגי" בהקשר של בקעת הירדן ומערב הגדה הוא לעג לרש. לישראל אין עומק אסטרטגי- עם הבקעה וגם בלעדיה. הרוחב של ישראל עם בקעת הירדן במקום הצר ביותר הוא כ-50 ק"מ בלבד. המסקנה היא שיש צורך במענים אחרים גם לאיום הזה.

< אם השליטה בבקעת הירדן נועדה להבטיח מענה צבאי למתקפה יבשתית, ניתוח צבאי פשוט מראה כי הנקודה החשובה אינה נוכחות צבאית על הירדן ובבקעה עצמה. כל כוח צבאי שיהיה ערוך באזורים אלו יסבול מנחיתות טופוגרפית ויהיה פגיע לאש ממערב וממזרח. השטח הקריטי הוא המעלות המובילות מהבקעה לגב ההר. היערכות שם מאפשרת להפוך את הבקעה לשטח הריגה של הכוח התוקף.

< הכוח הצבאי שישהה דרך קבע בבקעה יהיה בכל מקרה מוגבל בהיקפו ונתון בסכנה מתמדת של כיתור.

< לקו הירדן עצמו יש משמעות רק בהקשר של בקרת הגבול וביטחון שוטף.

בקעת הירדן ומערב הגדה אינם מהווים פיתרון לאיומים העיקריים הצפויים לישראל גם היום וגם אחרי ההסדר עם הפלסטינים

משקלם של הפתרונות המדיניים וההסכמיים

הסכמי שלום לאחר מלחמות נועדו לתת פתרונות הסכמיים ומדיניים כחלופה הולמת לשליטה בשטחה של המדינה שעמה היינו במצב מלחמה. חלק מהפתרון הוא מצב השלום עצמו שנותן מענה למוטיבציה של כל צד להפעיל אלימות כלפי הצד השני. אולם, הנחת יסוד חיונית היא שמצב השלום עלול להתערער, ולכן ההסכמים כוללים הסדרי ביטחון שנועדו בדיוק למצבים אלו. כך, למשל, בהסכם השלום עם מצרים, הוחזר חצי האי סיני למצרים, אבל נקבעו הסדרי ביטחון שכוללים אזורים מפורזים, אזורים מדוללי כוחות, מנגנון פיקוח וכוח בינלאומי. הסדרים אלה יוצרים מצב שבו סיני אומנם בריבונות מצרית אבל בפועל היא משחקת תפקיד של מעין עומק אסטרטגי מלאכותי עבור ישראל.

גם בהסדר קבע עם הפלסטינים יהיו מנגנונים דומים:

< המנגנון הראשון הוא פירוז המדינה הפלסטינית. יורשו רק כוחות שמשימתם ביטחון פנים.

< המנגנון השני הוא הסדרי פיקוח שיכללו גם פיקוח על הגבול עם ירדן ומעברי הגבול כדי להבטיח שהפירוז יישמר.

< המנגנון השלישי הוא איסור על המדינה הפלסטינית לקיים בריתות ושת"פ עם מדינות ותנועות העוינות לישראל.

< המנגנון הרביעי הוא מחויבויות של המדינה הפלסטינית למניעת קיום תשתית טרור ופעולות טרור ומנגנון פיקוח על מחויבויות אלו.

< המנגנון החמישי הוא הצבת כוח בינלאומי אפקטיבי בשטח המדינה הפלסטינית.

בראייה אסטרטגית רחבה יותר יש עוד מנגנון מדיני שאינו נשען ישירות על ההסכם עם הפלסטינים אבל קשור אליו והוא מערכת היחסים עם ירדן. כבר בהווה קיימת ברית אסטרטגית לא פורמלית בין שתי המדינות. הקמת המדינה הפלסטינית תחזק ברית זו משום שהיא תמנע ערעור היחסים בין שתי המדינות בשל החיכוך עם הפלסטינים ותיצור אינטרס חזק משותף למנוע מהקמת המדינה הפלסטינית להפוך לאיום ביטחוני וחתרני מול שתי המדינות. כל עוד הברית האסטרטגית עם ירדן נשמרת ומתחזקת, גבול הביטחון של ישראל אינו בנהר הירדן אלא בגבולה של ירדן עם עיראק.

הסכם הקבע עם הפלסטינים וההסדרים הביטחוניים הכלולים בו ייתנו תחליף שהוא יותר מהולם לרווח המזערי הטמון בהמשך השליטה על בקעת הירדן ומערב הגדה. הוא יוצר מצב אסטרטגי נוח לישראל שבו גבול הביטחון של ישראל הוא במזרחה של ירדן

פיתרונות צבאיים

ראייה ביטחונית מלאה צריכה לבחון גם את "הנחות התרחיש החמור ביותר". אמנם, כפי שהוצג לעיל, הסכם השלום עצמו יעניק יתרונות ביטחוניים רבים לישראל, אבל יחד עם זאת יש טעם לשאול מה יקרה אם הסכם השלום וההנחות המדיניות שעליהן הוא מבוסס יקרוס: האם במצב כזה הסדרי הביטחון בהסכם והיכולות הצבאיות של ישראל ייתנו מענה הולם לאיומים?

לתשובה שני חלקים. בכל הנוגע לאיומים החדשים והסבירים יותר – טרור ולוחמת גרילה מצד אחד, שימוש בנשק אסטרטגי, מצד שני – לא יהיה כל הבדל בין מצבנו עם שליטה בבקעת הירדן ומערב הגדה ובלעדיה. בכל מקרה נצטרך למצוא תשובות טכנולוגיות ומבצעיות הן לפיגועים באמצעות חוליות ומפגעים מתאבדים והן לאיומים הבליסטיים. המענה לאיום השני, של הנשק האסטרטגי שהפך להיות איום עיקרי, צריכות להיבנות על חמישה נדבכים:

+ הרתעה

+ התרעה

+ הגנה פסיבית: מקלטים, ציוד התגוננות כימית וביולוגית, כושר כיבוי, חילוץ והצלה, כושר רפואי ויכולת טיפול באוכלוסייה הנפגעת תוך התאוששות מהירה.

+ הגנה אקטיבית: יכולת יירוט הקליעים הבליסטיים.

+ יכולת התקפית שנועדה להקטין את מספר השיגורים ואת משכמם. במקרה הפלסטיני הסדרי הפירוז ודילול הכוחות עושים את הנדבך ההתקפי לפשוט יותר.

ומה באשר לאיום של מתקפה קרקעית מאסיבית? הבה נניח את ההנחות החמורות ביותר: קואליציה צבאית ערבית מצליחה להתגבש בעקבות שינויי משטרים הן בירדן והן בעיראק. עיראק מצליחה לבנות יכולת לשגר לאיזורינו כוח משלוח משמעותי; ירדן מחליטה להתיר לכוחות משלוח עיראקיים וסעודיים ואולי אף איראניים להיכנס לשטחה. זהו תרחיש שבמציאות האסטרטגית המזרח-תיכונית הנוכחית נראה כפנטסיה בדיונית, ובכל זאת, מה יכולה ישראל לעשות המקרה שהוא יתממש?

מסתבר שגם בתרחיש הזה מצבה של ישראל לא רע, והסכנה העיקרית הצפויה לה היא מהמסות של הקליעים הבליסטיים שישוגרו לעברה ולא מהמתקפה היבשתית. בעשורים האחרונים עברה המלחמה המודרנית שינוי דרמטי. יכולת האש השתפרה באופן ניכר על חשבון יכולות התמרון. צה"ל עבר את השינוי מצבא המבוסס בעיקרו על עוצבות משוריינות כבדות מתמרנות לצבא שעדיין יש לו יכולת ניכרת בתחום הזה, אבל במקביל פיתח וקלט יכולות יוצאות מגדר הרגיל להשמיד מסות של מטרות קבועות וניידות בטווחים גדולים באמצעות אש מדויקת. המשמעות היא שיש לצה"ל יכולת שעוד תלך ותתעצם להשמיד את כוחות המשלוח שייכנסו לשטחה של ירדן הרבה לפני שהם יגיעו לקו הירדן.

בנוסף, בשעת חירום יוכל צה"ל לנצל את הצידים המובילים לבקעה ממערב, מצפון ומדרום כמו גם יכולת הטסה של כוחות על-מנת להיכנס לבקעה ולהיערך במעלות. הסדרי הפירוז יאפשרו לעשות זאת בקלות יחסית.

השינויים בשדה הקרב המודרני מגבילים גם את היכולת של צה"ל לנהל מלחמת תנועה. לפיכך, הסכנה החמורה היא שהמלחמה תהפוך למלחמת התשה מתמשכת שבה האיומים הבליסטיים ישחקו תפקיד מרכזי, אבל לעניין זה, כאמור, השטחים הנדונים אינם רלוונטיים כלל ועיקר.

הסכם קבע עם הפלסטינים ישפר את מעמדה של ישראל בקהילה הבינלאומית וייצב את יחסיה של ישראל עם ארה"ב. במקביל הוא יבטיח אווירה בינלאומית אוהדת שתסייע לישראל להמשיך ולפתח את היכולות הצבאיות הנחוצות לתרחישים החמורים ביותר.

הלגיטימציה הבינ"ל שיעניק ההסכם לישראל תאפשר לה חופש הרבה יותר גדול בהרבה בהפעלת כוח נגד איומים שיתממשו לאחר החתימה על הסכם הקבע והנסיגה לגבולות החדשים.

לישראל תשובות צבאיות הולמות לתרחישים החמורים ביותר שסבירותם יורדת במידה ניכרת לאחר הסכם. הפירות המדיניים של ההסדר יבטיחו את קיומן של יכולות צבאיות אלו לאורך זמן.

סיכום

מניתוח הסוגיות העיקריות הקשורות להגנה על גבולות עולה כי במסגרת מו"מ עם הפלסטינים אפשר לעצב גבולות בני-הגנה על בסיס קווי 1967 עם חילופי שטחים בהיקף לא גדול.

המרכיבים המדיניים של ההסכם, הסדר הביטחון, היחסים האסטרטגיים עם הסביבה שיווצרו בעקבות ההסכם וכן הלגיטימציה הבינ"ל – כל אלה מתלכדים לכדי חבילת ביטחון אחת שעתידה לשפר את מצבה הביטחוני של ישראל ביחס למצבה הנוכחי, ותאפשר לה להשיג ביטחון במחירים סבירים.

